

הניתוח והסיכום ממערכי השיעור לשירת חמי הביניים

כתב וערך: המורה אלי פררה

פתח את בקומתך / רבי שלמה אבן-גבירול

1. פתח את בקומתך / וכשמש בפייתך,
2. חשבתך בעלת צדק / אביגיל בצדקתך –
3. מצאתיך פי הרגתיני / כאיזבל ברשעתך.
4. כלילת הוד, יפת מראה / אני חולה באהבתך,
5. והעלי משאול נפשי / ואל אמות לעמתך!

השיר שלפנינו מסווג כשיר "חשק", על פי הקובנציה המקובלת בשירי החשק של שירת ערב. האוהב חולה עד כדי מוות ו"נהרג" על אהבתו. יש קונוטציה חריפה לשיר אחר של רשב"ג: "אמנון אני חולה". כמו בשיר הזה שפך הרשב"ג את הארמו המקראי (שם ספורם של אמנון ותמר, נסיכי בית הממלכה של שלמה). גם כאן עושה הרשב"ג שיבוץ נאה מהמקורות, והפעם הארמו הוא מכמה מקומות. הראשון: משיר השירים פרק ז' 7: "זאת קומתך דמיתה לתמר ושדיך לאשכולות". שני הארמוזים האחרים קשורים לשתי נשים ידועות במקורות – אביגיל ואיזבל. שתי הנשים באופן קוטבי ומנוגד נותנים בידי המשורר את האמצעי הספרותי לתאר את הקרע הנפשי של הדובר האוהב בשל אהבתו, עד כדי חולי ומוות: "אני חולה באהבתך, והעלי משאול נפשי / ואל אמות לעמתך!". זוהי תקבולת ניגודית לתיאור שתי נשים המקבילות לדמותה של אהבתו.

בשירי החשק (האהבה) של שירת ספרד האישה האהובה מתוארת כאישה "אכזרית" על שאינה נענית לאהבתו של האהוב המיוסר. כאן האהובה היא "דו-פרצופית" כביכול. בתחילה היא נדמתה לו כצדיקה כמו אביגיל, אולם בסוף הוא מגלה שהיא רשעה, ולמרות זאת בשל יופייה וכלילת-הוד שבה, הוא חולה מאהבתו אותה: "אני חולה באהבתך",

האהובה כאן היא אנונימית וחסרת זהות, אולם מתוך הביוגרפיה של המשורר רשב"ג ניתן אולי לשער, שמדובר בבת אחיו. (אבן גבירול אהב את בת-אחיו אחייניתו ורצה להינשא לה. אחיו מנע זאת ממנו ואף גרם לגירושו בשל כך. אולם זאת השערה גסה ולא מבוססת, וייתכן מאוד שהשיר נכתב רק כביטוי לכישרונו של הרשב"ג לכתוב שירי חול שלא עוסקים בנושאים ובמוטיבים המתארים את חייו המיוסרים).

בית א' (טור 1)

פתח את בקומתך / וכשמש בפייתך,

כל מילה כאן מותרת. האהובה מתוארת כאישה יפה ותמירה. היא נדמית לעץ התמר. גבוהה כמוהו ויפה פשמש. השמש כאן באה כביטוי של יופי מסנוור. או כשיבוץ משיר השירים: פרק א' 6 "אל-תראוני שאני שזרזורת, ששזפתני השביש".

בית ב' (טור 2):

חֲשַׁבְתִּיךָ בַעֲלַת צֶדֶק / אַבְיגַיִל בְּצַדְקַתְךָ –

האהובה בבית השני מתוארת בניגוד לתיאורה בבית השלישי. בתחילה היא חשב אותה צדקת כמו אביגיל ספור על נבל הכרמלי ואשתו אביגיל מספר שמואל א'. אביגיל הייתה אשת נבל הכרמלי, איש רע ומדון "ורב מעללים" ו"בן בליעל", שלאחר מותו בידי האל, דוד המלך נשא אותה לו לאישה. דוד המלך התרשם מאוד מחכמתה והאופן בו הצליחה למנוע ממנו שפיכות דמים (להרוג ולעוט על נבל הכרמלי ומחנהו) ובגלל צדיקותה וחכמתה, וצריך להוסיף גם בגלל יופייה הרב, נשא אותה לאישה: "וַיֵּשֶׁב אִשְׁתּוֹ (של נבל הכרמלי) אַבְיגַיִל; וְהָאִשָּׁה טוֹבַת-שֵׁכַל וַיִּפֶת תֹּאֲרָ" ויותר מאוחר נאמר שם: "וַתִּמְהַר וַתִּקַּם אַבְיגַיִל, וַתֵּרַכַּב עַל-הַזֶּמְמוֹר, וַזֶּמְמֵשׁ נִעְרָתֶיהָ, הַהֲלֹכוֹת לְרַגְלָהּ; וַתִּלְכֶּה, אַזְוָרִי מִקְלָכֵי דָוִד, וַתְּהִי-לוֹ, לְאִשָּׁה"

בתי ג' (טור 3)

מִצְאָתִיךָ כִּי הִרְגַתִּינִי / פְּאִיזָבֵל בְּרִשְׁעָתְךָ.

בניגוד לאביגיל הצדקת והחכמה, הדובר גילה את "אכזריותה" של האהובה, בגלל שלא נענית לאהבתו. האנלוגיה שעושה המשורר לדמות האהובה לזו של איזבל הי חריפה וקיצונית. בתנ"ך מתוארת איזבל הצידונית, אשת ירבעם מלך ישראל כאישה תככנית ורשעה ואכזרית. בספר מלכים א' מסופר על כרם נבות שחמד אותו אחאב. אשתו איזבל, הצליחה בעורמתה להשיג את הכרם עבור אהובה המלך. בפרק ט"ז 31 מלכים א' נאמר על איזבל: "וַיִּקְחוּ אִשָּׁה אֶת-אִיזָבֵל, בַּת-אַתְבַּעַל מֶלֶךְ צִידוֹנִים". ספור אהבתם של אחאב ואיזבל מקבלת משמעות לנוכח עמידתה המוחלטת לטובת בעלה המלך אחאב, ועשתה מעשה רשעה **אכזרית** (רצח נבות היזרעאלי והריגת הנביאים) כדי שהמלך יירש את הכרם. והוא, המלך, הלך אחריה בעיניים עצומות עד כי הלך לעבוד את הפסלים ואלוהיהם. הוא ואשתו איזבל הלכו לעבוד אלוהים אחרים. באותו פסוק נאמר: "וַיִּלְכֶּה וַיַּעֲבֹד אֶת-הַבְּעַל, וַיִּשְׁתַּחֲוּ לֹ"ו. על אכזריותה ורשעותה של איזבל אנו למדים מהעונשים שהטיל עליה אלוהים בשל מעשיה: "וַיֵּשְׁבוּ, וַיִּגִּדּוּ לוֹ, וַיֹּאמְרוּ דְבַר-יְהוָה הוּא, אֲשֶׁר דָּבַר בְּיַד-עַבְדּוֹ אֱלִיהוּ הַתְּשִׁבִי לְאִמּוֹר: בְּזוֹלֶךָ יִזְרְעֵאל, יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים אֶת-בְּשַׂר אִיזָבֵל."

בתי ד' (טור 4):

כָּלִילַת הוֹד, יִפֶת מְרָאָה / אֲנִי חוֹלָה בְּאֵהָבְתְךָ,

למרות התיאורים בבתים 3 ו-4 תיאור של ניגוד בדמותה של האהובה פעם, בתחילה, הוא חשבה ונדמית לו לאביגיל ולאחר מכן לאיזבל, ולמרות זאת הוא חולה באהבתו אותה. כי היא ***כלילת הוד** ויפת מראה. (***כלילת הוד**: מלאת הוד, יופי והדר) כמו בשיר אחר של הרשב"ג "אמנון אני חולה" וכמו אמנון המקראי ש"חלה" מרוב אהבתו את תמר.

בתי ה' (טור 5):

וְהֵעֲלִי מִשְׁאוֹל נַפְשִׁי / וְאֵל אַמּוֹת לְעַמְתְךָ!

הוא ממש "מתחנן" שתיענה לו ותיעתר לאהבתו, וכך תגאל אותו משאול הייסורים והחולי כדי בשל אהבתו אותה, כד שלא ימות בגללה, בפניה.